

A Comparative Study of Piaget's Formal Stage of Cognitive Development with the Process of Transcendence and Soul Levels in Islamic Teachings

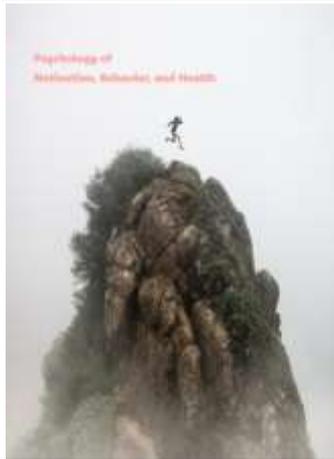
1. Narges Shaterkazemi : PhD Student, Department of Quran and Hadith, YI.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Seyyed Taghi Kabiri *: Assistant Professor, Department of Quran and Hadith, YI.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran
3. Nahid Babaei Amiri : Assistant Professor, Department of Psychology, YI.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran
*Corresponding Author's Email: kabiri.stk@iausr.ac.ir

Received: 2025-10-20

Revised: 2026-01-27

Accepted: 2026-01-29

Published: 2026-02-21

Abstract

Introduction and Aim: One of the important characteristics of a human being is his cognitive abilities, especially cognitive development. Therefore, the present research was conducted with the aim of comparative study of Piaget's formal stage of cognitive development with the process of transcendence and soul levels in Islamic teachings.

Methodology: This study was a comparative-analytical. The population of the present research was all documents related to Piaget's cognitive development and process of transcendence and soul levels in Islamic teachings, and all relevant sources were selected as samples. The data of this study were collected by note-taking from documents and analyzed by comparative method.

Findings: The results of the present research showed that according to Piaget, achieving to formal thinking requires passing through the objective stage and reaching a certain age, and according to Islamic teachings, achieving to formal thinking is a valuable and necessary cognitive prerequisite for walking the path of transcendence and soul levels. Although there are similarities between the two approaches in terms of cognitive tools and introductions, but there were deep gaps in their anthropological foundations, goals, and methods. According to Piaget's theory, development is a natural and evolutionary process which its goal is to achieve rationality and efficient adaptation, but according to Islamic teachings, development is a general, selective, continuous, practical, and conscious process in the light of Sharia, which its goal is divine proximity, heartfelt confidence, God's morality.

Conclusion: The results of this research indicate fundamental differences between formal thinking from Piaget's and Islamic teachings perspective, and according to Islamic teachings (not Piaget) having formal thinking is a necessary condition for achieving transcendence and soul levels, but it is not a sufficient condition.

Keywords: Cognitive Development, Piaget, Islamic Teachings, Transcendence and Soul Levels, Formal Thinking.

How to Cite: Shaterkazemi, N., Kabiri, S. T., & Babaei Amiri, N. (2026). A Comparative Study of Piaget's Formal Stage of Cognitive Development with the Process of Transcendence and Soul Levels in Islamic Teachings. *Psychology of Motivation, Behavior, and Health*, 4(1), 1-12.

Copyright: © 2025 by the authors. Published under the terms and conditions of Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

Introduction and Aim

Child growth and development are continuous and orderly processes that can be observed, measured, and assessed, and they manifest themselves in the nervous system through physiological and behavioral symptoms (Wang et al., 2026). Growth refers to improvements in efficiency and performance, cognition refers to improvements in thinking and memory and a means of better understanding and comprehension, and cognitive development refers to the ability to understand and comprehend that facilitates growth and maturation (Rabindran & Madanagopa, 2020). Cognitive development refers to the development of internal mental processes through which individuals learn to perform cognitive activities such as learning, memorizing, and recalling (Marwaha et al., 2017).

Piaget considers cognitive development to be a stage-by-stage transition from the infant's internal reflections to the adult's capacity for logical and formal reasoning. According to Piaget's theory, the mechanisms and states of cognitive development are universal and the same for everyone, but each individual's cognitive development is specific and unique with respect to the time and manner in which it occurs (Shabnam et al., 2025). Piaget introduced four stages for cognitive development, including sensorimotor, preoperational, concrete operations, and formal operations. Formal operations is the last stage of cognitive development and begins from about the age of 11 onwards. At this stage, the adolescent enters the world of formal thinking or thinking about real and unobservable things and even concepts such as freedom, love, success, justice, and the future, and achieves hypothetical-deductive reasoning (Badakar et al., 2017). In the last stage of cognitive development, the child gradually acquires the ability to think formally and master the rules of formal logic, and therefore this stage is called the formal operations stage. Thinking at this stage includes, in addition to tangible objects, possible and hypothetical or intangible matters (Rochat, 2024).

According to Piaget's theory, cognitive development occurs in distinct stages, and each stage has specific characteristics and is a stepwise process. The stages of cognitive development occur in the same way in all individuals, and no stage is eliminated, and each stage is a development from the previous stage or the next stage incorporates all the previous stages (Rabindran & Madanagopa, 2020). Some objections and criticisms have

been raised against Piaget's theory of cognitive development, and he ignored the role of cultural, social, and class factors in cognitive development and underestimated the capabilities of children. In view of other criticisms other than the above, Piaget's theory of cognitive development has attracted the attention of psychologists and education specialists for many years and has been used (Bjorklund, 2018).

Given the objections and criticisms of Piaget's theory of cognitive development and its non-native nature, there is a need to conduct comparative research to fill the research gaps, and on this basis, the formal stage of his cognitive development was examined and compared with the process of transcendence and the levels of the self in Islamic teachings. The process of transcendence and self-knowledge is very important for achieving and recognizing absolute human perfection, and someone who does not know himself has no path to perfection. Because the human self is the same as the essence of the necessary existence, and the intuition of the self is also not possible without the intuition of God. Because the self is a truth that is inherently related to God and belongs to Him, and understanding the self is impossible without knowing and intuiting the concept of His existence. Therefore, if someone observes his self and achieves the levels of the self, he has definitely reached the level of intuition of God, and this is the best way to intuit the truth (Kolbadi Nejad & Ghadiri Javid, 2017). According to Islamic teachings, although individuals are the same in terms of existence, they differ in terms of intensity and weakness in existence. Therefore, the system of existence includes a set of beings with weak and strong levels, so the human soul, from the beginning of its existence, goes through numerous levels and degrees with essential movement until it reaches perfection (Nouroozi & Barati, 2020).

On the one hand, Piaget's theory of cognitive development refers to specific capabilities, including the achievement of formal and formal operations, which is the last stage of Piaget's theory and takes the individual to the highest level of understanding and cognition based on the aforementioned theory. On the other hand, Islamic teachings pay special attention to the issue of the development and transcendence of the human soul, and the ethical, cognitive, and spiritual processes of these teachings were introduced to achieve human perfection and the transcendence of the soul. The process of transcendence and soul levels in Islamic teachings refer to different degrees of spiritual and moral development, based on which a person can achieve a deeper understanding of his own

existence and relationships with God and others. Although there have been criticisms of Piaget's theory of cognitive development, this theory has been widely used and is the basis of many studies. Another important point is that this theory is non-native, and considering the cultural and religious context of Iran, it seems that comparing Piaget's formal stage of cognitive development with the process of transcendence and soul levels in Islamic teachings will yield useful and practical results. Considering the above-mentioned materials, the present research was conducted with the aim of comparative study of Piaget's formal stage of cognitive development with the process of transcendence and soul levels in Islamic teachings.

Methodology

This study was a comparative-analytical. The population of the present research was all documents related to Piaget's cognitive development and process of transcendence and soul levels in Islamic teachings, and all relevant sources were selected as samples.

To conduct this research, first, the main dimensions of Piaget's theory and Islamic teachings for the formal stage of cognitive development were identified; such that these dimensions included the stages of cognitive development, characteristics of abstract thinking, moral and spiritual processes, and levels of the soul. In the next step, comparative analyses were conducted based on the identified dimensions to identify and report the strengths and weaknesses of each of these approaches. Examining different approaches to the formal stage of cognitive development leads to a deeper understanding of it.

The data of this study were collected by note-taking from documents and analyzed by comparative method.

Findings

The results of the present research showed that according to Piaget, achieving to formal thinking requires passing through the objective stage and reaching a certain age, and according to Islamic teachings, achieving to formal thinking is a valuable and necessary cognitive prerequisite for walking the path of transcendence and soul levels. Although there are similarities between the two approaches in terms of cognitive tools and introductions, but there were deep gaps in their anthropological foundations, goals, and methods. According to Piaget's theory, development is a natural and evolutionary process which its goal is to achieve rationality and efficient adaptation, but according to Islamic teachings, development is a general, selective, continuous, practical, and conscious process in the light of Sharia, which its goal is divine proximity, heartfelt confidence, God's morality.

Discussion and Conclusion

The results of this research indicate fundamental differences between formal thinking from Piaget's and Islamic teachings perspective, and according to Islamic teachings (not Piaget) having formal thinking is a necessary condition for achieving transcendence and soul levels, but it is not a sufficient condition.

مطالعه تطبیقی مرحله صوری رشد شناختی پیازه با فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی

۱. نرگس شاطر کاظمی¹: دانشجوی دکتری، گروه قرآن و حدیث، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
  ۲. سید تقی کبیری²: استادیار، گروه قرآن و حدیث، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
  ۳. ناهید بابائی امیری³: استادیار، گروه روان‌شناسی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
- *ایمیل نویسنده مسئول: kabiri.stk@iausr.ac.ir

دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۸ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۰۷ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۰۹ انتشار: ۱۴۰۴/۱۲/۰۲

چکیده

مقدمه و هدف: یکی از ویژگی‌های مهم انسان توانمندی‌های شناختی او به‌ویژه رشد شناختی است. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف مطالعه تطبیقی مرحله صوری رشد شناختی پیازه با فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی انجام شد.

روش‌شناسی: این مطالعه تطبیقی-تحلیلی بود. جامعه پژوهش حاضر همه اسناد و مدارک مرتبط با رشد شناختی پیازه و فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی بودند و همه منابع مرتبط به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. داده‌های این پژوهش با روش یادداشت‌برداری از اسناد و مدارک گردآوری و با روش تطبیقی تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج پژوهش حاضر نشان داد که از نظر پیازه دستیابی به تفکر انتزاعی نیازمند گذر از مرحله عینی و رسیدن به سن خاص و از نظر آموزه‌های اسلامی دستیابی به تفکر انتزاعی یک پیش‌نیاز شناختی ارزشمند و ضروری برای پیمودن مسیر تعالی و مراتب نفس است. با اینکه بین دو رویکرد از نظر ابزار و مقدمه‌های شناختی شباهت‌هایی وجود دارد، اما در مبانی انسان‌شناختی، غایت‌ها و روش‌های آن شکاف‌های عمیقی وجود داشت. بر اساس نظریه پیازه رشد فرآیندی طبیعی و تکاملی است که غایت آن رسیدن به عقلانیت و سازگاری کارآمد می‌باشد، اما بر اساس آموزه‌های اسلامی رشد فرآیندی کلی، انتخابی، مستمر، عملی و آگاهانه در پرتو شریعت است که غایت آن قرب الهی، اطمینان قلبی و اخلاق‌خداایی می‌باشد.

نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش حاکی از تفاوت‌های اساسی بین تفکر انتزاعی از دیدگاه پیازه و آموزه‌های اسلامی است و از نظر آموزه‌های اسلامی (نه پیازه) داشتن تفکر انتزاعی شرط لازم برای دستیابی به تعالی و مراتب نفس می‌باشد، اما شرط کافی نیست.

کلیدواژه‌گان: رشد شناختی، پیازه، آموزه‌های اسلامی، تعالی و مراتب نفس، تفکر انتزاعی.

مجاز و حق نشر: © ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC) صورت گرفته است. (4.0)

نحوه استناددهی: شاطر کاظمی، نرگس؛ کبیری، سید تقی و بابائی امیری، ناهید. (۱۴۰۵). مطالعه تطبیقی مرحله صوری رشد شناختی پیازه با فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی. *روان‌شناسی انگیزش، رفتار و سلامت*، ۴(۱)، ۱۲-۱.

مقدمه

رشد و تکامل کودک به‌طور پیوسته و منظم در حال وقوع است که قابل مشاهده، اندازه‌گیری و ارزیابی می‌باشد و خود را در سیستم اعصاب از طریق علائم فیزیولوژیکی و رفتار نشان می‌دهد (Wang et al., 2026). رشد نشان‌دهنده بهبود در کارآیی و عملکرد و شناخت نشان‌دهنده بهبود در تفکر و حافظه و ابزاری برای درک و فهم بهتر است و رشد شناختی به معنای توانمندی درک و فهمی می‌باشد که رشد و بلوغ آن را تسهیل می‌کند (Rabindran & Madanagopa, 2020). رشد شناختی به مجموعه‌ای از تغییرهای تدریجی و کیفی ناشی از فرآیندهای بلوغ و تجربه اشاره دارد و شامل فرآیندهایی برای ادغام ساختارها و عملکردهای پیچیده ذهنی می‌باشد (Burman, 2020). رشد شناختی به رشد فرآیندهای درونی ذهنی اشاره دارد که افراد به کمک آنها یاد می‌گیرند فعالیت‌های شناختی مانند یادگیری، به‌خاطر سپردن و یادآوری را انجام دهند (Marwaha et al., 2017). پیازه رشد شناختی را گذر مرحله به مرحله از بازتاب‌های درونی نوزاد تا ظرفیت بزرگسال برای استدلال منطقی و انتزاعی می‌داند. بر اساس نظریه پیازه مکانیسم‌ها و حالت‌های رشد شناختی جهان‌شمول و برای همه یکسان هستند، اما رشد شناختی هر فرد با توجه به زمان و چگونگی وقوع ویژه و منحصر به فرد می‌باشد. بنابراین، رشد شناختی هر فرد هم تحت تاثیر فرآیندهای عام رشد ذهنی و هم تحت تاثیر تجربه‌های خاص است (Shabnam et al., 2025). پیازه برای رشد شناختی چهار مرحله شامل حسی- حرکتی، پیش‌عملیاتی، عملیات عینی و عملیات صوری معرفی نمود که عملیات صوری آخرین مرحله رشد شناختی است و از حدود ۱۱ سالگی به بعد آغاز می‌شود. در این مرحله، نوجوان وارد دنیای تفکر انتزاعی یا تفکر درباره چیزهای واقعی و غیرقابل مشاهده و حتی مفاهیمی مانند آزادی، عشق، موفقیت، عدالت و آینده می‌گردد و به استدلال فرضی- استنتاجی دست می‌یابد (Badakar et al., 2017). در آخرین مرحله رشد شناختی، کودک به تدریج توانمندی تفکر بر اساس امور انتزاعی را کسب می‌کند و بر قوانین منطق صوری مسلط می‌شود و بدین لحاظ این مرحله را مرحله عملیات صوری نام‌گذاری شد. تفکر در این مرحله، علاوه بر اشیای محسوس، موارد احتمالی و فرضی یا غیر محسوس را نیز شامل می‌شود (Rochat, 2024).

بر اساس نظریه پیازه، رشد شناختی در مراحل متمایزی رخ می‌دهد و هر یک از مراحل دارای ویژگی‌های خاصی بوده و حالت پلکانی دارند. مراحل رشد شناختی در همه افراد به‌طور یکسان رخ می‌دهد و هیچ مرحله‌ای نه حذف می‌شود و هر مرحله تحولی از مرحله پیشین می‌باشد یا مرحله بعدی همه مراحل قبلی را در خود جای می‌دهد. هر یک از مراحل این نظریه پرداز دارای یک الگوی سنی است؛ به‌طوری که مرحله حسی- حرکتی از تولد تا دو سالگی، مرحله پیش‌عملیاتی از دو تا هفت سالگی، مرحله عملیاتی عینی از هفت تا یازده سالگی و مرحله عملیات صوری از ۱۱ سالگی به بعد اتفاق می‌افتد. رشد چهارم مرحله شناختی با تفکر انتزاعی، استدلال استنتاجی، حل مسئله، تفکر فرضی و خودمحوری نوجوانی مشخص می‌شود، اما بر اساس نظر پیازه همه افراد به مرحله چهارم رشد شناختی نمی‌رسند (Rabindran & Madanagopa, 2020). بر نظریه رشد شناختی پیازه ایرادها و انتقادهایی ذکر شده و او نقش عوامل فرهنگی، اجتماعی و طبقاتی را در رشد شناختی نادیده گرفته و توانمندی‌های کودکان را کم برآورد کرده است. با توجه به انتقادهای دیگری غیر از انتقادهای بالا، نظریه رشد شناختی پیازه برای سال‌های زیادی توجه روان‌شناسان و متخصصان تعلیم و تربیت را به خود جلب کرده و مورد استفاده قرار گرفته است (Bjorklund, 2018).

با توجه به ایرادها و انتقادهای بر نظریه رشد شناختی پیازه و غیربومی بودن آن، نیاز به انجام پژوهش‌های تطبیقی جهت پر کردن خلأهای پژوهشی لازم است و بر همین اساس مرحله صوری رشد شناختی او با فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی مورد بررسی و مقایسه قرار گرفت. فرآیند تعالی و معرفت نفس برای دستیابی و شناخت کمال مطلق انسان بسیار مهم است و کسی که خود را نشناسد راهی به سوی کمال ندارد. زیرا نفس انسان عین ربط به ذات واجب‌الوجود است و شهود نفس نیز بدون شهود خداوند امکان‌پذیر نیست. زیرا نفس حقیقتی است که ذاتاً به خداوند مرتبط و به او متعلق است و درک نفس بدون شناخت و شهود مفهوم هستی او محال می‌باشد. بنابراین، اگر کسی نفس خود را مشاهده کند و مراتب نفس دست یابد، حتماً به مرتبه شهود خداوند رسیده است و این بهترین راه شهود حق می‌باشد (Kolbadi Nejad & Ghadiri Javid, 2017). بر اساس آموزه‌های اسلامی با اینکه افراد از نظر موجود بودن یکسان

ابتکار عمل از آن نفس بشری نیست. (Shatekazemi et al, 2026) ضمن پژوهشی درباره مطالعه تطبیقی رشد اخلاقی در نظریه‌های روان‌شناسی و آموزه‌های اسلامی با تمرکز بر نظریه‌های رشد اخلاقی پیازه و کلبرگ به این نتیجه رسیدند که منشأ اخلاقی در نظریه‌های روان‌شناسی ساختارهای شناختی و تعامل اجتماعی است، در حالی که اسلام بر فطرت الهی و وحی تاکید می‌کند. همچنین، محرک رشد در نظریه‌های پیازه و کلبرگ اصطلاح تعادل جویی شناختی، اما در اسلام اصطلاح‌های ایمان، اراده و تزکیه نفس است. علاوه بر آن، غایت نهایی در نظریه‌های مذکور استقلال اخلاقی و پایبندی به اصول انتزاعی و در اسلام قرب به خدا و کسب رضایت الهی می‌باشد. Karami et al (2020) ضمن پژوهشی درباره مبانی کنترل هیجان گزارش کردند که قرآن کریم برای مدیریت رفتار انسانی، انسان را به خودآگاهی، خودسازی و تهذیب و شناخت فضیلت‌ها و زیبایی‌های اخلاقی تشویق می‌کند که مقدمه‌ای برای خداشناسی است. با نگاهی به آیات قرآن مشخص می‌شود که تشویق‌ها، ترس‌ها و توصیه‌های قرآن برای زندگی دینی و ایمانی ریشه در هیجان‌های انسانی دارد. همچنین، پیازه تحت تاثیر زیست‌شناسی، انسان را یک ارگانیزم بسیار پیشرفته می‌داند که برای رسیدن به تعادل نهایی و سازگاری با محیط و حل مشکلات خود نیاز به کسب دانش دارد. آنان نتیجه گرفتند که نظریه‌های برخاسته از ذهن و اندیشه روان‌شناسان غربی به‌ویژه در بحث هیجان و هوش هیجانی نمی‌تواند جوابگوی همه نیازهای جوامع اسلامی است.

از یک سو، نظریه رشد شناختی پیازه به توانمندی‌های خاص از جمله دستیابی به عملیات صوری و انتزاعی اشاره دارد که آخرین مرحله نظریه پیازه می‌باشد و فرد را به بالاترین سطح درک و شناخت بر اساس نظریه مذکور می‌رساند و از سوی دیگر، آموزه‌های اسلامی به مسئله رشد و تعالی نفس انسان توجه ویژه‌ای دارد و فرآیندهای اخلاقی، شناختی و معنوی این آموزه‌ها برای دستیابی به کمال انسانی و تعالی نفس معرفی شدند. فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی به درجه‌های مختلفی از رشد روحی و اخلاقی اشاره دارند که بر اساس آنها، انسان می‌تواند به درک عمیق‌تری از وجود خود و روابط با خدا و دیگران دست یابد. با اینکه انتقادهایی بر نظریه رشد شناختی پیازه شده، اما این نظریه به‌طور گسترده مورد استفاده قرار گرفته و پایه و اساس بسیاری از پژوهش‌ها می‌باشد و نکته حائز

هستند، اما از لحاظ شدت و ضعف در وجود دارای اختلاف هستند. بنابراین، نظام هستی شامل مجموعه‌ای از موجودات با مراتب ضعیف و قوی است، لذا نفس انسانی از ابتدای وجود خود مراتب و درجات متعددی را با حرکت جوهری طی می‌کند تا به تکامل برسد. فرآیند تعالی و مراتب نفس را مدارج نفس می‌نامند و شامل دو دسته تحول‌ها و مدارج پیشینی یا سابقه و تحول‌ها یا مدارج پسینی یا لاحق می‌باشد. در تبیین فرآیند تعالی و مراتب نفس از نظر ملاصدرا می‌توان گفت که نفس جمادی اولین مرتبه وجودی انسان است و این نفس را شامل قوه‌ای می‌داند که به وسیله آن صورت جسمیه یا نطفه را در خود حفظ و نگه می‌دارد. نفس در دوران جنینی پس از طی مرتبه جمادی وارد مرتبه نفس نباتی شده و تا پیش از تولد نباتی بالفعل می‌شود که دارای سه قوه به نام‌های غاذیه، نامیه و مولده است که عامل فعل و تدبیر او هستند. هنگامی که جنین از شکم مادر خارج شود و به دنیا آید، نفس او درجه‌اش مبدل به درجه نفس حیوانی شده و علاوه بر انجام اعمال نفس نباتی دارای حس و حرکت ارادی شده و افعال نفس حیوانی را هم انجام می‌دهد. این درجه نفسانی تا بلوغ جسمانی و صوری ادامه خواهد داشت و پس از رسیدن به بلوغ جسمانی، نفس حیوانی به نفس ناطقه تبدیل می‌شود؛ به‌طوری که نفس ناطقه دارای دو قوه علامه و عماله است. قوه علامه از منظر ایشان اصل نفس محسوب می‌شود که وظیفه آن ادراک کلیات است و کارکرد قوه عملی ادراک جزئیات مرتبط با عمل و استنباط صناعات انسانی و در نهایت تدبیر بدن است. این دو قوه عقلانی کاملاً به یکدیگر مرتبط بوده و لازم و ملزوم یکدیگر می‌باشند؛ به‌طوری که عقل علامه به بدن عقل عماله محتاج است و پیش از آنکه به مقامات برتر نفسانی برسد و عقل عماله همواره مستخدم و متأثر از عقل علامه می‌باشد (Nouroozi & Barati, 2020).

پژوهش‌های اندکی درباره مقایسه و مطالعه تطبیقی دیدگاه پیازه و آموزه‌های اسلامی انجام شده است. برای مثال، Shateri & Zangeneh (2023) ضمن پژوهشی درباره مراتب عقل نظری از دیدگاه ابن‌سینا و نظریه رشد شناختی پیازه گزارش کردند که مراتب عقل نظری به مراتب چهارگانه تاکید می‌کند، اما نظریه رشد شناختی یک نظریه درباره فرآیند شناسایی انسان است. پیازه بر این باور بود که در فرآیند رشد شناختی خود کودک شرکت‌کننده‌ای فعال است و نقش اصلی را خودش ایفا می‌کند، در حالی که در تفکر ابن‌سینا

نظریه‌های پیازه بود. در نهایت، داده‌های به‌دست آمده از نظریه پیازه و آموزه‌های اسلامی به روش تطبیقی تحلیل شدند.

یافته‌ها

مرحله عملیات صوری پیازه به‌عنوان اوج بلوغ شناختی در روان‌شناسی رشد و فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی به‌عنوان مسیر کمال وجودی انسان شناخته می‌شود. برخلاف نظریه پیازه، فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی یک فرآیند پویا و چندمرحله‌ای است که از پست‌ترین مرتبه شروع و به عالی‌ترین مرتبه می‌رسد؛ به‌طوری که این مراحل صرفاً سلسله‌مراتبی نیستند، بلکه حالت‌ها و مقام‌هایی هستند که نفس در سیر تکامل خود با آنها سروکار دارد و باید از آنها عبور نماید. در این بخش ابتدا مرحله صوری رشد شناختی از نظر پیازه و سپس فرآیند تعالی و مراتب نفس از نظر آموزه‌های اسلامی ارائه و در نهایت تحلیلی تطبیقی آنها گزارش می‌شوند.

مرحله صوری رشد شناختی پیازه

از نظر پیازه مرحله صوری رشد شناختی مربوط به بعد از سن ۱۱ سالگی و نقطه عطفی است که در فرد از واقعیت محسوس فراتر رفته و به امکان معقول وارد می‌شود. در این مرحله، ساختارهای شناختی فرد به حدی از انعطاف و انتزاع می‌رسد که می‌تواند بدون اتکا به اشیای عینی به تفکر قیاسی (از کل به جزء)، فرضیه‌پردازی سیستماتیک و حل مسئله‌های کاملاً انتزاعی بپردازد. نوجوان در این مرحله می‌تواند درباره امور صرفاً ممکن و ایده‌آل بیندیشد، به اصول کلی مانند عدالت انتزاعی فکر کند و پیامدهای اعمال خود را در افق بلندمدت پیش‌بینی نماید. ویژگی‌هایی چون خودمحوری نیز در این مرحله به‌عنوان یک گذر شناختی-روانی مطرح می‌شود. عبور از آن فرد را قادر می‌سازد تا درباره آرمان‌ها، ایدئولوژی‌ها، سیستم‌های فلسفی و اخلاق انتزاعی مانند عدالت به مثابه یک اصل جهانی تأمل کند. پیازه این مرحله را ضرورت رشدی برای ورود به دنیای بزرگسالی و تعامل پیچیده اجتماعی می‌داند. با این حال، انتقاد اصلی به این مدل، تقلیل‌گرایی شناختی آن است، به این معنا که پیازه تمام فرآیند رشد اخلاقی و معنوی را در ذیل تحول منطقی-ریاضی قرار می‌دهد و از ابعاد عاطفی، ارادی و غریزی انسان غافل می‌ماند.

اهمیت دیگر اینکه این نظریه غیربومی است و با توجه به بافت فرهنگی و مذهبی کشور ایران به نظر می‌رسد که مقایسه مرحله صوری رشد شناختی پیازه با فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی نتایج مفید و کاربردی در پی داشته باشد. با توجه به مطالب مطرح‌شده، پژوهش حاضر با هدف مطالعه تطبیقی مرحله صوری رشد شناختی پیازه با فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی انجام شد.

روش‌شناسی

این مطالعه تطبیقی-تحلیلی بود. جامعه پژوهش حاضر همه اسناد و مدارک مرتبط با رشد شناختی پیازه و فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی بودند و همه منابع مرتبط به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. برای انجام این پژوهش ابتدا ابعاد اصلی نظریه پیازه و آموزه‌های اسلامی برای مرحله صوری رشد شناختی شناسایی شد؛ به‌طوری که این ابعاد شامل مراحل رشد شناختی، ویژگی‌های تفکر انتزاعی، فرآیندهای اخلاقی و معنوی و مراتب نفس بود. در مرحله بعد، تحلیل‌های تطبیقی بر اساس ابعاد شناسایی‌شده انجام تا نقاط قوت و ضعف هر یک از این رویکرد شناسایی و گزارش گردد. بررسی رویکردهای مختلف درباره مرحله صوری رشد شناختی به درک عمیق‌تر از آن منجر می‌شود.

داده‌های این پژوهش با روش یادداشت‌برداری از اسناد و مدارک گردآوری و با روش تطبیقی تحلیل شدند. به عبارت دیگر، برای گردآوری داده‌ها و مستندهای لازم از روش کتابخانه‌ای استفاده و اسنادی استفاده شد. در این روش، منابع معتبر و مرتبط با موضوع تحقیق از جمله کتاب‌ها، پایان‌ها، مقاله‌ها و متون دینی مانند آیات قرآن و روایات شناسایی و جمع‌آوری شد. این منابع شامل آثار پیازه در زمینه رشد شناختی و متون اسلامی مرتبط با فرآیند تعالی و مراتب نفس بودند. پس از جمع‌آوری منابع، محتوای آنها مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت و نکات کلیدی و مفاهیم مرتبط با مراحل رشد شناختی و آموزه‌های اسلامی استخراج شد. در این مرحله، ارزیابی و تبیین نظام‌مند این مفاهیم و نکات کلیدی انجام که شامل تحلیل و تفسیر آیات و روایات اسلامی مرتبط با موضوع و مقایسه آنها با

ودیعه نهاده شده است. این مرحله، بیداری وجدان اخلاقی است و این نفس سرزنش‌گر، همان وجدان بیدار اخلاقی است که =س از خطا، فرد را ملامت می‌کند و محرکی باری بازگشت و توبه می‌باشد. این مرحله نشان‌دهنده فعال‌شدن فطرت پاک الهی در درون انسان است. در حکمت متعالیه این نفس نشانگر آن است که حقیقت انسان، امری مجرد و فراتر از طبیعت است که از تعلق به بدن و ارتکاب معاصی رنج می‌برد و این لوامه بودن محرک اصلی توبه و بازگشت می‌باشد.

نقطه اوج این سیر وصول به مقام نفس مطمئنه است. خطاب الهی در سوره فجر گویای این مقام رفیع است و نفس مطمئنه نفسی است که از تعلقات دنیوی و وسوس‌های خیالی رها و به مقام فنا و سپس بقا در حق رسیده است. در این مرتبه میان خواست انسان و خواست الهی وحدت حاصل می‌شود، لذا هم انسان از خدا راضی است و هم خدا از او راضی می‌باشد. نفس مطمئنه نفسی است که با علاقمندی و یاد پروردگارش سکونت یافته و به آنچه او راضی است، رضایت می‌دهد و در نتیجه خود را بنده‌ای می‌بیند که مالک هیچ خیر و شری و نفع و ضرری برای خود نیست. در نتیجه، اگر غرق در نعمت دنیایی شود به طغیان و گسترش به فساد و استکبار وادار نمی‌شود و اگر دچار فقر و فقدان گردد، این تهی دستی و ناملایمات او را به کفر و ترک شکر وانمی‌دارد، بلکه همچنان در عبودیت پابرجا است و از صراط مستقیم منحرف نمی‌شود. همچنین، در مجمع‌البیان نفس مطمئنه اشاره به آن روحی دارد که در روز رستاخیز با چهره‌ای سپید و شاداب وارد محشر می‌گردد و کارنامه‌اش را به دست راست او می‌دهند تا به آرامش و اطمینان برسد. نفس مطمئنه حاصل مجاهده مستمر یا جهاد اکبر و تربیت بر اساس شریعت و تسلیم در برابر پروردگار است. امام علی (ع) مومن را کسی می‌داند که از نیکی‌هایش شاد و از بدی‌هایش ناراحت شود.

تحلیل تطبیقی: تلاقی در ابزار و افتراق در غایت

بررسی مرحله صوری رشد شناختی پیازه و فرآیند تعالی و مراقبت نفس در آموزه‌های اسلامی نشان می‌دهد که هر دو از نظر توانمندی شناختی با هم مرتبط هستند. آموزه‌های اسلامی با محوریت مفهوم نفس تصویری جامع‌تر و غایت‌محور از رشد انسان ارائه می‌دهد و این فرآیند در آموزه‌های اسلامی و آیات قرآن کریم به وضوح ترسیم

همان‌طور که انتقادهایی به پیازه نشان می‌دهد، این مدل تا حد زیادی از نقش تعیین‌کننده فرهنگ، طبقه و محیط تربیتی غافل است و رشد اخلاقی را ذیل رشد شناختی تقلیل می‌دهد. به بیان دیگر، پیازه انسان عاقل را می‌سازد، اما در تعریف این عقلانیت جایی برای انسان عابد یا انسان سالک باقی نمی‌گذارد.

فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی

نگاه اسلامی به رشد، نگاهی کل‌نگر، غایت‌مدار و چندبعدی است. محور این نگاه مفهوم نفس می‌باشد که نه تنها شامل قوای شناختی، بلکه تمامی قوای ادراکی، شوقی و حرکتی انسان را دربرمی‌گیرد. سیر تکامل این نفس در قرآن کریم و روایات در قالب مراتبی پویا ترسیم‌شده که بیانگر یک جهاد وجودی دائمی است. این سیر با شناخت عمیق نفس اماره آغاز می‌شود. قرآن کریم در آیه ۵۳ سوره یوسف با صراحت می‌فرماید نفس اماره پایین‌ترین و خطرناک‌ترین حالت نفس است که همواره انسان را به سوی شهوات، غرایز پست و گناه فرمان می‌دهد. علامه طباطبایی نفس اماره را نفسی که تحت سلطه قوای حیوانی و طبیعی قرار دارد، معرفی کرده که اصل در آن استیلائی لذت و منفعت‌طلبی است. همچنین، در تفسیر مجمع‌البیان (ج ۱۲ و صفحه ۲۳۷) نفس اماره به‌عنوان نفسی که انسان را به گناه و شهوت وادار می‌کند، ذکر شده است که تنها به لطف خداوند می‌توان از آن در امان ماند. این نفس در مجمع‌البیان به‌عنوان تقاضای نفسانی و خواهش و میل طبیعی معرفی شده است.

پس از آن با بیداری فطرت و موعظه درونی، نفس به مرحله نفس لوامه ارتقاء می‌یابد. در تفسیر المیزان در ذیل آیه ۲ سوره قیامت آمده که منظور از نفس لوامه، نفس مومن است که همواره در دنیا او را به خاطر گناهانش و سرپیچی از اطاعت خدا ملامت می‌کند و در روز قیامت سودش می‌رساند. برخی گفتند که منظور از نفس لوامه جان آدمی است، چه انسان صالح و چه کافر باشد. نفس کافر، کافر را ملامت می‌کند، به خاطر اینکه کفر و فجورش و نفس مومن، مومن را ملامت می‌کند، به خاطر کمی اطاعتش و اینکه درصدد برنیامد خیری بیشتر کسب کند. در تفسیر مجمع‌البیان نیز نفس لوامه نفس بسیار سرزنش‌کننده است؛ به هر شکل معنای امر ای است که این نفس، پیوسته انسان را به خاطر کوتاهی‌ها و گناهانش سرزنش می‌کند و این سرزنش، نشانه‌ای از روح الهی و نوری می‌باشد که در درون انسان به

قرب به خدا، آرامش و اطمینان وجودی و اخلاق‌خدایی است که غایتی عمودی و متعالی می‌باشد. سوم اینکه، محرک رشد در هر دو متفاوت است و از نظر پیازه، محرک اصلی یک فرآیندی درونی زیستی-شناختی یعنی تعادل‌جویی می‌باشد که با تعامل محیطی تقویت می‌شود، اما در آموزه‌های اسلامی، محرک اصلی اراده آزاد و انتخاب آگاهانه برای جهاد است و رسیدن به نفس مطمئنه بدون عمل، ریاضت و ذکر ممکن نیست. چهارم اینکه، نقش بحران نیز متفاوت است. خودمحموری نوجوانی از نظر پیازه مرحله‌ای گذرا می‌باشد، اما مبارزه با نفس اماره از نظر آموزه‌های اسلامی یک بحران مستمر و مادام‌العمر می‌باشد که تا آخرین لحظه‌های زندگی ادامه دارد. بنابراین، تحلیل تطبیقی مرحله‌های رشد شناختی پیازه با فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی در جدول ۱ گزارش شد.

شده است. دستیابی به مرحله‌های صوری و تفکر انتزاعی برای نوجوان یا جوان مسلمان یک پیش‌نیاز شناختی ارزشمند محسوب می‌شود و این توانمندی او را قادر می‌سازد تا مفاهیمی بنیادین دینی مانند توحید، معاد و عدل الهی و سنت‌های حاکم بر تاریخ را درک کند. به عبارت دیگر، تفکر انتزاعی پیازه می‌تواند در خدمت نفس لوامه قرار گیرد و به فرد کمک کند تا نه تنها خطاهای رفتاری، بلکه انحراف‌های فکری و اخلاقی خود را با عمق بیشتری تحلیل و نقد نماید. با این حال، تفاوت‌ها نیز از همین نقطه آغاز می‌شود. اول اینکه، گستره مدل مبتنی بر آموزه‌های اسلامی به مراتب وسیع‌تر است. پیازه صرفاً به تحول ابزار شناخت یا عقل می‌پردازد، در حالی که اسلام به تحول صاحب ابزار یا کل وجود انسان شامل عقل، قلب، اراده و شهوت توجه دارد. دوم اینکه، غایت این دو مسیر اساساً متفاوت است. غایت در نظریه پیازه، عقلانیت مستقل و سازگاری کارآمد با محیط است که غایتی افقی و دنیوی می‌باشد، اما غایت در آموزه‌های اسلامی،

جدول ۱. تحلیل تطبیقی مرحله‌های صوری رشد شناختی پیازه با فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی

جنبه تحلیل	مرحله‌های صوری رشد شناختی پیازه (شناختی-عقلانی)	فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی (وجودی-اخلاقی)	تحلیل تطبیقی
محور و موضوع	تفکر و شناخت: رشد قدرت استدلال انتزاعی، فرضیه‌پردازی و حل مسئله منطقی و موضوع چگونگی فکر کردن است.	نفس و قلب: رشد تکامل کل وجود انسان شامل عقل، اراده، احساس و شهوت و موضوع کیستی و چگونگی بودن است.	تفاوت بنیادین: پیازه به ابزار عقل می‌پردازد، اما آموزه‌های اسلامی به کاربرد ابزار نفس و جهت‌دهی به آن توجه دارد و مرحله‌های صوری شرط لازم، اما ناکافی برای تعالی نفس است.
غایت و هدف	رسیدن به استقلال فکری، توانایی درک جهان انتزاعی و حل مسائل پیچیده منطقی	رسیدن به قرب الهی، آرامش و اطمینان حقیقی، اخلاق‌خدایی، راضی و مرضی بودن	تفاوت در جهت: هدف پیازه توانمندسازی انسان در دنیا و هدف آموزه‌های اسلامی تحول انسان برای خدا و آخرت است که اولی افقی و دومی عمومی می‌باشد.
محرک اصلی	بلوغ زیستی-عصبی و تعامل با محیط به‌ویژه با چالش‌های فکری و اجتماعی	اراده و جهاد اکبر و ذکر خدا که این فرآیند نیازمند عمل آگاهانه و ریاضت شرعی است.	شباهت نسبی: هر دو نیاز به بالغ شدن (بلوغ از نظر پیازه و تمیز از نظر اسلام) دارند. تفاوت اساسی: از نظر آموزه‌های اسلامی رشد شناختی منفعلانه کافی نیست و اراده فعال برای مهار نفس اماره و تزکیه لازم است.
شاخصه کلیدی	تفکر انتزاعی و فرضی-قیاسی: توانمندی اندیشیدن به امور ممکن، ایده‌آل و اصول کلی	اطمینان قلبی و رضایت: آرامشی که از ذکر و تسلیم در برابر خدا ناشی می‌شود، نه صرفاً نتیجه یک حل مسئله منطقی	ارتباط مهم: تفکر انتزاعی پیازه می‌تواند بستر شناختی برای درک مفاهیم عمیق دینی مانند توحید، معاد و عدل الهی فراهم کند، اما این درک اگر به ذکر و عمل منجر نشود به تعالی نمی‌انجامد.

تفاوت در ماهیت بحران: بحران از نظر پیازه شناختی - روانی و عموماً مربوط به نوجوانی از نظر آموزه‌های اسلامی وجودی - اخلاقی و مادام‌العمر است.	نفس اماره و وسوسه‌های آن: یک بحران مستمر و همیشگی نیازمند مراقبه و جهاد تا پایان عمر وجود دارد.	خودمحوری نوجوانی: باور به مرکز توجه بودن و افسانه شخصی که این مرحله گذرا است.	نقش بحران
اشتراک نقد: هر دو نقد بی‌توجهی به بافت را می‌پذیرند، اما آموزه‌های اسلامی، محیط را هدفمند می‌کند؛ یعنی محیط باید فطرت را شکوفا کند، نه صرفاً تعادل شناختی ایجاد نماید.	محیط الهی شامل خانواده مذهبی، جامعه دینی و عمل به شریعت زمینه‌ساز و تسهیل‌کننده اصلی تعالی نفس است و وراثت و تربیت در بستر الهی بسیار مهم می‌باشد.	پیاژه غافل از تفاوت‌های فرهنگی و طبقاتی بود که تحقیق‌های بعدی نشان داد محیط فرهنگی بر سرعت و شیوه رسیدن به مرحله صوری موثر است.	عامل فرهنگی

بحث و نتیجه‌گیری

به بیان فلسفی عقل نظری یا همان عقل ناشی از مرحله صوری پیازه می‌تواند زمینه‌ساز عقل عملی یا همان عقل سلوکی و اخلاقی شود. در حکمت اسلامی، عقل نظری ادراک‌کننده کلیات و عقل عملی محرک به سوی خیر است. بنابراین، رشد عقل نظری می‌تواند در خدمت شکوفایی عقل عملی قرار گیرد، اما اینجا است که تمایز بنیادین آشکار می‌گردد. مدل پیازه بر خودبنیادی عقل بشری استوار است و عقل معیار نهایی تشخیص حقیقت و ارزش می‌باشد. در مدل آموزه‌های اسلامی بر ربانی بودن حقیقت انسان تاکید می‌شود. عقل گرچه موهبتی الهی و ارزشمند است، اما زمانی به کمال می‌رسد که تحت هدایت وحی و عقل شهودی یا قلب قرار گیرد. نفس مطمئنه عقل را تعطیل نمی‌کند، بلکه آن را از حجاب‌های خودبینی رها می‌کند. نکته دیگر اینکه رشد شناختی از نظر پیازه بیشتر یک فرآیند طبیعی - تکاملی است، اما از نظر آموزه‌های اسلامی تعالی نفس یک انتخاب ارادی و جهادی می‌باشد. گذر از نفس اماره به لوامه و سپس مطمئنه نیازمند تهذیب یا پاک‌سازی از رذایل، تزکیه یا رشد فضایل و تصفیه قلب است که این فرآیند بدون ریاضت شرعی و جهاد با نفس ممکن نمی‌شود. نکته حائز اهمیت دیگر اینکه غایت نهایی در مدل پیازه انسان و شهروند خردمند و رسیدن به استقلال فکری و سازگاری اجتماعی است، اما در مدل آموزه‌های اسلامی انسان عابد و متاله و فنا در ذات حق و بقای ذات حق می‌باشد که اولی به کمال افقی در دنیا و دومی به کمال عمودی برای دنیا و آخرت می‌اندیشد. بنابراین، یک نظام اجتماعی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی نمی‌تواند فقط به پرورش تفکر انتزاعی بسنده کند، بلکه باید این توانمندی شناختی را هدایت کند تا در خدمت خودآگاهی اخلاقی یا نفس لوامه و سلوک عملی قرار گیرد. برای این منظور، برنامه‌ریزی باید طوری باشد که در کنار تقویت استدلال انتزاعی، مهارت‌های جهاد شامل مراقبه، محاسبه نفس

این پژوهش با هدف واکاوی نسبت دو نوع از کمال‌طلبی انسان صورت گرفته است؛ به طوری که کمال‌طلبی شناختی در نظریه پیازه که در مرحله صوری به اوج خود می‌رسد و کمال‌طلبی وجودی در آموزه‌های اسلامی که در سیر تعالی نفس از مرتبه اماره تا مطمئنه متجلی می‌شود. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف مطالعه تطبیقی مرحله صوری رشد شناختی پیازه با فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی انجام شد.

تحلیل تطبیقی متون حاکی از آن است که این دو مدل، اگرچه در سطحی از تحلیل با یکدیگر تلاقی دارند، اما در مبانی انسان‌شناختی و معرفت‌شناختی، غایت‌ها و روش‌ها دارای تمایز بنیادی هستند. درک این تشابه و تمایز برای طراحی الگوهای تربیتی بومی و جامع‌نگر ضروری است و نتایج نشان داد که این دو دیدگاه در یک نقطه کلیدی یعنی اهمیت گذار از عالم عینیت و محسوسات به عالم انتزاع و معانی تلاقی می‌یابند و هر دو به یک سیر تکاملی باور دارند. رسیدن به مرحله صوری یا تفکر انتزاعی از منظر آموزه‌های اسلامی یک پیش‌نیاز شناختی ارزشمند برای تعالی نفس است. از یک سو، مرحله صوری پیازه می‌تواند بستر شناختی لازم برای پیمودن مراحل عالی سلوک اسلامی باشد و توانمندی تفکر انتزاعی و استدلال قیاسی به مسلمان کمک می‌کند تا مفاهیم غیبی و متافیزیکی دین مانند توحید، معاد و ملکوت را نه به صورت تقلیدی، بلکه با درکی عمیق بفهمد، در احکام شرعی و فلسفه اخلاق اسلامی تعقل کند و به حکمت احکام پی ببرد و نفس لوامه خود را تقویت کرده و خطاهایش را با دقتی منطقی و منظم تحلیل و نقد کند.

نویسندگان این مقاله با یکدیگر در همه مراحل پژوهش مشارکت پویا و فعال داشتند.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله نویسندگان مقاله حاضر از همه کسانی که به هر نحوی در انجام هر چه بهتر این پژوهش سهمی داشتند، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

References

- Badakar, C. M., Thakkar, P. J., Hugar, S. M., Kukreja, P., Assudani, H. G., & Gokhale, N. (2017). Evaluation of the relevance of Piaget's cognitive principles among parented and orphan children in Belagavi city, Karnataka, India: A comparative study. *International Journal of Clinical Practice Dentistry*, 10(4), 346-350. <https://doi.org/10.5005/jp-journals-10005-1463>
- Bjorklund, D. F. (2018). A Metatheory for cognitive development (or "Piaget is dead" revisited). *Child Development*, 89(6), 2288-2302. <https://doi.org/10.1111/cdev.13019>
- Burman, J. T. (2020). On the implications of object permanence: Microhistorical insights from Piaget's new theory. *The Behavioral and Brain Sciences*, 43, e124. <https://doi.org/10.1017/s0140525x19002954>
- Karami, R. A., Zamiri, M. R., Rafat Nezhad, M. N., & Fathi, V. (2020). Fundamentals of emotion control from the perspective of the Qur'an with regard to Jean Piaget's theory. *Journal of Educational Doctrines in Quran and Hadith*, 6(1), 1-23. <https://doi.org/10.22034/jued.2020.240014>
- Kolbadi Nejad, A., & Ghadiri Javid, L. (2017). Allameh Tabatabai's view about knowledge of the self and its relationship with ethics. *Academic Biannual on Andisheh Allameh*, 3(5), 129-150. <https://doi.org/10.22054/tat.2017.8054>
- Marwaha, S., Goswami, M., & Vashist, B. (2017). Prevalence of principles of Piaget's theory among 4-7-year-old children and their correlation with IQ. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 11(8), 111-115. <https://doi.org/10.7860/jcdr/2017/28435.10513>
- Nouroozi, R. A., & Barati, M. (2020). Explaining the stages of intellectual training based on the levels of the soul from Mulla Sadra's point of view. *Research in Islamic Education Issues*, 28(48), 31-63. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22516972.1399.28.4.8.2.1>
- Rochat, P. (2024). The evolution of developmental theories since Piaget: A Metaview. *Perspectives on Psychological Science*, 19(6), 921-930. <https://doi.org/10.1177/17456916231186611>
- Shabnam, M., Lone, N., & Sidiq, M. (2025). Revisiting Piaget's cognitive principles among 4-7-year-old children in the Kashmiri population. *International*

و ذکر، الگوهای عملی تعالی (سیره معصومین) و ایجاد محیط تربیتی الهی نیز مورد توجه جدی قرار گیرند تا آدمیان نه تنها بیندیشند که به اوصاف الهی آراسته شوند و در مسیر وصول به نفس مطمئنانه گام بردارند.

هر پژوهشی در هنگام اجرا با محدودیت‌هایی مواجه است و مهم‌ترین محدودیت‌های این پژوهش شامل کیفی بودن پژوهش حاضر، پیشینه پژوهشی اندک درباره مقایسه پیازه با آموزه‌های اسلامی و نبودن پژوهشی درباره مطالعه تطبیقی مرحله صوری پیازه با تعالی و مراتب نفس آموزه‌های اسلامی، استفاده از روش کتابخانه‌ای و عدم امکان مقایسه نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های مرتبط قبلی بودند. بنابراین، انجام پژوهش‌های بیشتر درباره مطالعه تطبیقی رشد شناختی پیازه با فرآیند تعالی و مراتب نفس، انجام پژوهش‌های کمی و استفاده از مصاحبه جهت گردآوری داده‌ها پیشنهاد می‌شود. به طور کلی، نتایج این پژوهش نشان داد با اینکه شباهت‌هایی بین مرحله صوری رشد شناختی در نظریه پیازه با فرآیند تعالی و مراتب نفس در آموزه‌های اسلامی وجود دارد، اما تفاوت‌های اساسی بین تفکر انتزاعی از نظر آنها مشاهده می‌شود؛ به طوری که از نظر آموزه‌های اسلامی (نه پیازه) داشتن تفکر انتزاعی شرط لازم برای دستیابی به تعالی و مراتب نفس می‌باشد، اما شرط کافی نیست.

تعارض منافع

بر اساس اعلام نویسندگان مقاله حاضر، بین آنها هیچ گونه تعارض منافی وجود نداشت.

حامی مالی

بدین وسیله نویسندگان مقاله حاضر اعلام می‌دارند این مطالعه بدون هیچ حمایت مالی از سوی هیچ ارگان، نهاد یا سازمانی انجام و همه هزینه‌های آن توسط نویسندگان مقاله حاضر پرداخت شد.

ملاحظات اخلاقی

نویسندگان پژوهش حاضر تلاش نمودند تا همه موازین، نکات و ملاحظات اخلاقی مربوط به پژوهش‌های کیفی از جمله انتشار نتایج بدون سوگیری، استناد به منابع با صداقت، رعایت امانت‌داری در گزارش مطالب، مراجعه به منابع اصلی در صورت دسترسی و غیره را رعایت کنند.

مشارکت نویسندگان

- Journal of Clinical Pediatric Dentistry*, 18(7), 766-771. <https://doi.org/10.5005/jp-journals-10005-3177>
- Shateri, G., & Zangeneh, A. (2023). A comparative study of the levels of theoretical reason from the point of view of Avicenna and Jean Piaget's theory of cognitive development. *Rational Explorations*, 2(1), 221-240.
<https://sanad.iau.ir/en/Journal/rational/Article/927687>
- Shaterkazemi, N., Kabiri, S., & Babiraieamy, N. (2026). A comparative study of moral development in psychological theories and Islamic teachings with a focus on Piaget's and Kohlberg's theories of moral development. *Study and Innovation in Education and Development*, 6(2), 1-18.
<https://jsied.org/index.php/jsied/article/view/449/280>
- Wang, C. J., Raucher-Chene, D., & Lavigne, K. M. (2026). Back to the future: Linking early psychiatric symptoms to transdiagnostic cognitive functioning in at-risk youth from the adolescent brain cognitive development study. *Journal of Psychiatric Research*, 193, 461-467.
<https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2025.12.017>